

УДК 658

Головенко І.П.

*провідний фахівець**Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи  
Університету державної фіскальної служби України***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ****THEORETICAL-METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE EVALUATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF ENTERPRISES****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто основні теоретико-методичні підходи до оцінювання економічної ефективності виробництва підприємств. Досліджено точку зору науковців з приводу вибору та характеристики показників оцінювання економічної ефективності діяльності підприємств з ціллю проведення комплексного аналізу. Визначено центральні агреговані показники комплексного оцінювання економічної ефективності підприємств. Розглянуто зв'язок ефективності, результативності роботи підприємств та їх економічного зростання. Визначено сутність понять «ефективність діяльності підприємства» та «результативність діяльності підприємства».

**Ключові слова:** оцінювання, економічна ефективність, показники, система показників, аналіз, результативність, сталий розвиток, економічне зростання.

**АННОТАЦИЯ**

В статье рассмотрены основные теоретико-методические подходы к оценке экономической эффективности производства предприятий. Исследованы точки зрения ученых по поводу выбора и характеристики показателей оценки экономической эффективности деятельности предприятий с целью проведения комплексного анализа. Определены центральные агрегированные показатели комплексной оценки экономической эффективности предприятий. Рассмотрена связь эффективности, результативности работы предприятий и их экономического роста. Определена сущность понятий «эффективность деятельности предприятия» и «результативность деятельности предприятия».

**Ключевые слова:** оценка, экономическая эффективность, показатели, система показателей, анализ, результативность, устойчивое развитие, экономический рост.

**ANNOTATION**

In article the basic theoretical-methodological approaches to evaluating the economic efficiency of enterprises. Studied the views of scientists on the selection and specification of indicators evaluating the economic efficiency of enterprises with the aim of conducting a comprehensive analysis. By the central aggregates comprehensive evaluation of the economic efficiency of enterprises. We consider communication effectiveness, efficiency of enterprises and economic growth. The essence of the concepts of "efficiency of the enterprise" and "effectiveness of the enterprise".

**Keywords:** evaluation, economic performance indicators, metrics, analysis, effectiveness, sustainable development, economic growth.

**Постановка проблеми.** Проблема ефективності виробництва завжди займала одне з найважливіших місць серед проблем економічної науки. Інтерес до неї виникає на різних рівнях управління економікою – від власників приватного підприємства до керівників держави.

Теперішній етап розвитку ринкових відносин в Україні вимагає від вітчизняних суб'єктів господарювання активних дій з підвищення

ефективності їх функціонування. Безперервний розвиток підприємства – запорука ефективності та результативності діяльності підприємства. Саме ефективність функціонування підтримує високий рівень конкурентоспроможності суб'єкта господарювання [1, с. 115–118].

У сучасних умовах, в часи великої конкуренції, метою суб'єктів господарювання є отримання максимального прибутку з мінімальними витратами, головним завданням менеджерів усіх рівнів є не стільки кількісні показники діяльності підприємства, скільки їх якісна характеристика, тобто ефективність господарювання [2, с. 115–118].

Не менш важливим питанням є вибір оптимальної системи показників, яка дала б змогу максимально точно та всебічно оцінити ефективність функціонування підприємств.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблемі ефективності діяльності суб'єктів господарювання присвячено велику кількість робіт зарубіжних вчених, зокрема, Н. Менк'ю, К. Макконелл, С. Брю, П. Друкер, А. Тендер, Д. Сінк та інші. У свою чергу, питання ефективності та результативності діяльності виробництва вивчали такі вітчизняні науковці, як А. Загородній, О. Іванілов, В. Кулішов, Л. Мельник, Є. Мних, В. Осіпов, Є. Пеліхов, А. Поддєрьогін, В. Ткачук та інші.

**Виділення не вирішених раніше частин проблеми.** Але, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, основні теоретичні положення і практичні аспекти економічної ефективності функціонування підприємств залишаються дискусійними і вимагають подальшого наукового дослідження. Також наукових досліджень потребують методичні підходи до вибору складників та критеріїв системи показників оцінювання економічної ефективності діяльності суб'єкта господарювання, виявлення резервів і можливостей їх функціонування, визначення напрямів підвищення економічної ефективності та розвитку, використання економіко-математичних методів під час прогнозування їх подальшого розвитку.

**Метою статті** є дослідження економічної ефективності функціонування суб'єктів підприємств у сучасних умовах господарювання для забезпечення зростання їх прибутковості.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Аналіз наукової літератури показує, що економічна ефективність є складною і багатогранною категорією сучасної економічної науки, яка виникла водночас із формуванням періоду матеріального виробництва і яка не має однозначного визначення й трактування та залежить від оптимально обґрунтованого співвідношення витрат і результатів виробництва. У процесі наукового пошуку необхідно звернути увагу на оцінку ефективності роботи підприємств як завершальний етап фінансового та управлінського аналізу господарської діяльності підприємств.

Оцінення економічної ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств проводиться за допомогою набору різних науково обґрунтованих і взаємопов'язаних показників, надаючи порівняльну характеристику витратам, які були використані на виробництво продукції з кінцевими результатами роботи. На сьогодні не існує єдиної визначеної системи показників, а також їх класифікації, на базі яких можна провести детальний аналіз економічної ефективності підприємств.

Визначення сутності ефективності функціонування підприємства допоможе розмежування та чітке визначення таких категорій, як результат діяльності підприємства, ефект, ефективність діяльності підприємства і критерій ефективності [3, с. 63–76].

Оцінення функціонування підприємства визначається особливостями цієї діяльності та в цілому характеризує наслідки його діяльності в операційній, інвестиційній, фінансовій, соціальній, екологічній, науково-технічній та інших сферах. Операційні результати можуть бути визначені з урахуванням кількості виготовленої (реалізованої) продукції. Але не завжди оцінка діяльності зумовлена кількістю якісної продукції. У більшості випадків функціонування підприємства є неякісна продукція (брак).

Брак – це негативний, але все ж таки результат. До результатів фінансової діяльності можна віднести отриману плату за оренду основних засобів, отримані дивіденди і відсотки, доходи від пайової участі в діяльності інших підприємств тощо. До науково-технічних результатів відносять доходи від продажу прав для створення на підприємстві об'єктів інтелектуальної власності.

Інтегровану вартісну оцінку загальних результатів функціонування суб'єкта господарювання можна визначити, враховуючи загальний дохід підприємства, додану вартість та кінцевий фінансовий результат – прибуток до оподаткування.

Соціальні, екологічні та інші неекономічні результати функціонування підприємства враховуються у розрахунках ефективності, якщо вони мають вартісне вираження. Соціальні та екологічні результати діяльності підприємства можуть бути негативними. Наприклад,

наслідки діяльності підприємства, яке забруднює навколишнє середовище, або соціальні наслідки автоматизації виробничої сфери на підприємстві, що розташоване в регіоні, який має надлишок трудових ресурсів, за умови, що така механізація буде супроводжуватися скороченням кількості працівників.

Ефект – поняття, яке зображає перевищення результатів діяльності над витратами за певний період. Ефект характеризується показниками, що відрізняються змістом витрат і результатів та способами визначення витрат і результатів, здійснених у різні періоди. Але абсолютна величина ефекту, як правило, не вказує на рівень результативності роботи підприємства. Ефект діяльності може бути однаковим, а ступінь рівень використання залучених ресурсів – різним.

Ефективність діяльності підприємства – це поняття, яке визначає відповідність результатів і витрат підприємства цілям діяльності та інтересам власників [4, с. 61]. Поняття «ефективність» передбачає порівняння отриманих результатів діяльності з величиною витрат. Оскільки підприємство є відкритою системою і функціонує в межах певної національної економіки, проблему ефективності його діяльності можна розглядати з різних позицій. Як економічна категорія ефективність має багато видів, а саме:

- економічна ефективність зображає відповідність витрат і результатів діяльності підприємства цілям та інтересам його учасників у грошовій формі;

- соціальна – зображає відповідність витрат і соціальних результатів діяльності підприємства цілям і соціальним інтересам суспільства;

- екологічна – зображає відповідність витрат й екологічних результатів інтересам держави і суспільства;

- інші види ефективності [5, с. 113–116].

Зазначимо, що на сьогодні науковцями не визначено єдиного загальноприйнятого показника для визначення економічної ефективності суб'єктів господарювання. Питання визначення універсального показника для визначення економічної ефективності є актуальним і потребує додаткового дослідження. Але підкреслимо, що науковцями були запропоновані різні формули, які мали низку як переваг, так і недоліків.

Методи оцінення економічної ефективності пов'язані з розрахунком співвідношення результату (ефекту) від виробництва до розміру ресурсів (витрат), які були витрачені з метою отримання цього результату, й розраховується за загальною формулою:

$$e = \frac{E \rightarrow \max}{B \rightarrow \min}, \quad (1)$$

де  $e$  – критерій економічної ефективності;

$E$  – економічний результат (вигода, ефект);

$B$  – витрати на досягнення економічного результату.

Використання економіко-математичних методів у дослідженні рівня економічної ефективності підприємств дає можливість отримати системну оцінку господарської діяльності, а всі

елементи системи необхідно розглядати разом [6, с. 61–67].

Оцінюючи економічну ефективність функціонування підприємства, необхідно зважати на ефективність для власників (учасників) підприємства. На сьогодні оцінюють такі види економічної ефективності:

– діяльності суб'єктів господарювання в цілому;

– ефективність участі в капіталі підприємства (ефективність власного капіталу власника підприємства або інвестицій у статутний капітал підприємства його учасників).

Такі розрахунки проводяться з метою підтвердження для кожного з учасників доречності його участі в капіталі підприємства та відносяться до класу розрахунків доцільності інвестування. Вивчення проблеми ефективності у різних напрямках та оцінення її для різних цілей і користувачів інформації зумовлюють багатоаспектність підходів до визначення ефективності функціонування підприємства.

Для підвищення ефективності функціонування потрібно мінімізувати негативний вплив (за умов, що такий існує) на навколишнє середовище та економіку держави.

Розглянувши важливість сукупності всіх складників ефективності, особливо в умовах глобалізації економіки, постає питання підвищення соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством.

Оцінюючи ефективність діяльності підприємства, наприклад, за попередній рік, підсумовуємо діяльність підприємства в минулому, оцінюємо те, що вже відбулося. І наскільки б ефективним не було функціонування підприємства в минулому періоді, це зовсім не означає, що така тенденція буде прогнозована на майбутнє. Тому під час оцінення ефективності виробництва необхідно чітко усвідомити, що вона має прогнозуватися на майбутнє, а минулі оцінки можуть бути використані у проектуванні показників на майбутнє з урахуванням як тенденцій, що склалися, так і прогнозів щодо зміни внутрішніх і зовнішніх чинників, за умови яких і здійснює діяльність підприємство [5, с. 113–116].

Під час дослідження ефективності виробництва також необхідно звернути увагу на виробничі функції, що характеризують залежність випущеної готової продукції від факторів впливу на процеси роботи підприємства. Розглянемо виробничу функцію, запропоновану Д. Коббом, яка враховує вплив двох факторів – капіталу і праці:

$$V=A \times K^{\alpha} \times L^{\beta}, \quad (2)$$

де  $V$  – обсяг виробництва;

$K$  – виробничі фонди;

$L$  – робоча сила;

$A$  – коефіцієнт пропорційності або масштабності;

$\alpha, \beta$  – коефіцієнти еластичності обсягу вироб-

ництва до капіталу та праці, що характеризують приріст обсягу виробництва, який припадає на 1% приросту відповідного фактору виробництва.

При цьому якщо зростають значення  $K$  і  $L$  у  $n$  разів, то існує прямо пропорційна залежність, відповідно до якої зростає  $L$  у  $n^{\alpha+\beta}$ .

Вказану виробничу функцію опрацювали Р. Слоу, Е. Деніс, Ю. Штерн, які звернули увагу на необхідність врахування таких факторів: кваліфікація працівників і технічний рівень виробництва:

$$V=A \times K^{\alpha} \times L^{\beta} \times e^{Rt}, \quad (3)$$

де  $e^{Rt}$  – фактор, що зображає вплив якісних змін у виробництві, у тому числі технічного прогресу.

Застосування вищезазначеного підходу до дослідження економічної ефективності підприємства, на нашу думку, можливо на основі інтегрального показника, що поєднає в собі основні характеристики кожного показника системи оцінення економічної ефективності функціонування підприємств.

У науковій літературі виділяють два основні підходи до оцінення економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання: цільовий та системний.

Цільовий метод передбачає два етапи:

1) визначення рівня реалізації визначених цілей – результативність;

2) визначення ефективності використання всіх наявних засобів – продуктивність.

Системний метод також передбачає два підходи:

1) пошук необхідних засобів;

2) визначення ефективності використання всіх наявних засобів.

Для цільового методу використовуються такі критерії оцінення рівня економічної ефективності:

– результативність – максимізація отриманих ефектів до поставлених цілей діяльності;

– раціональність господарювання;

– економічність – раціоналізація зв'язку між одержаними ефектами та понесеними витратами;

– корисність – максимізація різниці між доходами та витратами [7].

Системний підхід передбачає пошук необхідних засобів, оцінених в абсолютних чи відносних категоріях, та зовнішню продуктивність підприємства.

Аналізуючи праці вітчизняних та зарубіжних науковців, зазначимо, що питання щодо підвищення економічної ефективності виробництва та вибору системи показників для аналізу комплексно досліджені. Далі розглянемо систему агрегованих показників для оцінення економічної ефективності результативності підприємства, яка зображена в табл. 1.

Економічну ефективність суб'єктів господарювання, на нашу думку, необхідно досліджувати так:

Таблиця 1

## Основні агреговані показники комплексного оцінювання економічної ефективності підприємств

Види показників	Приклади
Показники процесів (Process measures)	<ul style="list-style-type: none"> <li>– витрати на 1 грн виробленої та реалізованої продукції;</li> <li>– строк погашення дебіторської заборгованості (днів);</li> <li>– строк погашення кредиторської заборгованості (днів);</li> <li>– коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості;</li> <li>– коефіцієнт погашення кредиторської заборгованості;</li> <li>– коефіцієнти ліквідності;</li> <li>– коефіцієнт оборотності запасів;</li> <li>– коефіцієнт оборотності основних засобів;</li> <li>– фондовіддача;</li> <li>– коефіцієнт маневрування власного капіталу;</li> <li>– коефіцієнт оборотності власного капіталу</li> </ul>
Показники результатів (Output measures)	<ul style="list-style-type: none"> <li>– дохід (виторг) від реалізації продукції;</li> <li>– валовий дохід</li> </ul>
Показники кінцевих ефектів та ефективності (Outcome measures)	<ul style="list-style-type: none"> <li>– чистий дохід (збиток);</li> <li>– рентабельність продукції;</li> <li>– рентабельність продажу</li> </ul>
Показники впливу (Impact measures)	<ul style="list-style-type: none"> <li>– сума коштів, яка зекономлена протягом усього виробничого циклу;</li> <li>– рівень задоволеності потреб у продукції споживачів</li> </ul>

Джерело: побудовано автором на основі [6]

1) моделювання залежності обсягів випуску продукції від впливу основних факторів для забезпечення наукового обґрунтування структури виробництва та їх прогнозування залежно від зміни регресу. Фундаментальною базою процесу побудови певної економічної моделі є деякі алгоритми, які визначають порядок розрахунків і математичних дій, необхідних для обробки певної інформації, яка стосується об'єкту дослідження;

2) визначення системи рівнозначних показників на основі використання запропонованого комплексу показників (див. табл. 1), які найбільш чітко характеризують економічну ефективність підприємств;

3) визначення здійснюється шляхом проведення опитування експертів (провідних фахівців) вагомості кожного показника та здійснення відбору десяти найбільш суттєвих характеристик економічної ефективності;

4) нормалізація значень обраних експертами основних показників та на основі методу багатомірної середньої, визначення інтегрального показника проведення оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств [6, с. 61–67].

**Висновки.** Таким чином, теоретично-методичний підхід до визначення економічної ефективності функціонування підприємств має ґрунтуватися на:

- системному аналізі, що є одним із методів оцінювання структурних зв'язків системи на основі поєднання статистичних і економіко-математичних методів та дослідженні впливу основних факторів на ефективність функціонування підприємств;

- визначенні оптимальних рівнів вхідних ресурсів;

- оцінці економічної ефективності підприємств на основі моделювання та розробки інтегральних показників, використання яких дає можливість проводити адекватні порівняння, визначати галузеві рейтинги підприємств та

здійснювати всебічне оцінювання ефективності діяльності підприємств.

Отже, для того, щоб в повному обсязі провести аналіз діяльності підприємства, зробити чіткі висновки про його стан, необхідно розглянути систему показників в цілому. Показники, які характеризують підприємство, необхідно аналізувати в динаміці, оптимальним періодом для порівняння показників вважається проміжок часу в 3–5 років, оскільки чітко відстежити ту або іншу динаміку можна саме за цей період, виявивши при цьому певні закономірності, на основі яких сформулювати план дій щодо усунення наявних відхилень.

## БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рзаєв Г. Економічне зростання та сталий розвиток: ознаки і результати рівня конкурентоспроможності підприємств / Г. Рзаєв // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 3. – Т. 2. – С. 115–118.
2. Рзаєв Г. Характеристики конкурентоспроможності підприємства та напрями її оцінки / Г. Рзаєв // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 5. – Т. 2. – С. 166–171.
3. Онищенко О. Методологічний аспект порівняльної оцінки ефективності різних форм господарювання в аграрній сфері / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 1996. – № 6. – С. 63–76.
4. Городинська Д. Економічна стійкість підприємства / Д. Городинська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 10(42). – С. 141–146.
5. Косянчук Т. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства за сучасних умов / Т. Косянчук, С. Кучма // Економічні науки. – 2014. – № 3. – С. 113–116.
6. Кудренко Н. Теоретико-методичні підходи до оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств / Н. Кудренко // Економіка. – 2014. – № 24. – С. 61–67.
7. Діяльність суб'єктів господарювання – 2009 рік : статистичний збірник / за ред. І. Жука. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 447 с.